

O FAMILIE PENTRU EUROPA, O EUROPĂ A FAMILIILOR?

*STUDIA EMESE FLORIAN
DEDICATA*

Editori:

Dan Andrei Popescu

Sergiu Golub

Editura
Stamangiu
2022

Laudatio

Dedicăm acest volum omagial colegei noastre, Doamnei **Profesor univ. dr. Emese Florian**, în semn de recunoaștere și prețuire pentru întreaga sa activitate didactică și științifică la Facultatea de drept a Universității „Babeș-Bolyai”, mai bine de treizeci de ani.

Titlul volumului este sugestiv: **„O familie pentru Europa, o Europă a familiilor?”**. Fără îndoială, noțiunea, dar și contururile relațiilor de familie s-au schimbat mult în ultimul timp. Jurisprudența CEDO și cea a Curții de la Luxembourg (CJUE) au contribuit din plin la aceste schimbări. Dar, în pofida acestor schimbări, tradiția a reușit să se mențină, încercând să supraviețuiască și să conviețuiască în armonie cu noul. Oare a și reușit?

Tradiția cu siguranță există, chiar dacă uneori destul de greu se poate creiona un filon istoric logic și coerent al ei, a ceea ce a rămas după parcurgerea secolelor. Tradiția nu presupune doar străpungerea axei timpului, ci, pentru fi prezentă, trebuie să mai existe și un al doilea element, unul calitativ – „memorizarea culturală”, cum spunea Profesorul *Jan Assmann*^[1]. El privește conceptul de memorie culturală ca pe „o dimensiune exterioară a memoriei umane”. În viziunea lui, orice tradiție presupune întrunirea a două elemente: memoria sau memorizarea culturală (*Erinnerungskultur*) – adică modalitatea prin care o anume comunitate își asigură continuitatea culturală, prezervându-și cunoașterea colectivă prin transmitere de la o generație la alta, permițând astfel generațiilor viitoare să re-construiască identitatea lor culturală – și referirea sau referința la trecut (*Vergangenheitsbezug*), care (re)asigură membrilor acelei comunități identitatea lor colectivă, furnizându-le conștiința unității și singularității lor în timp și spațiu.

Tradiția domiciliază în trecut, dar ea se vrea prezentă, năzuind să supraviețuiască, să respire aerul prezentului. Prezentul o acceptă uneori, mai ales atunci când îi este utilă, când îi poate servi, când, cu ajutorul ei, poate legitima acțiunile contemporaneității. Însă, adesea, nu îi permite să acapareze discursul modernității, ținând-o oarecum în umbră.

[1] J. ASSMANN, *Das kulturelle Gedächtnis. Schrift, Erinnerung und politische Identität in frühen Hochkulturen*, München, Beck Verlag, 1992, p. 11 și urm. „Memoria socială” nu poate fi separată de cea „individuală”. Memoria individuală are întotdeauna o puternică valență socială, precum limba ca mijloc de comunicare sau conștiința. O memorie individuală, în înțelesul cel mai strict – consideră autorul – ar fi ca o „limbă privată” care aparține unei singure persoane, înțeleasă fiind doar de ea. De aceea, Profesorul *Jan Assmann* propune conceptul de „memorie comunicativă” („*kommunikativen Gedächtnisses*”) pentru a descrie aspectul social al memoriei individuale, ca „domeniu intermediar” („*Zwischenbereich*”) între indivizi. Comunicarea aparține de „memoria comunicativă”, în vreme ce tradiția ține de „memoria culturală”, aceasta din urmă trebuind înțeleasă „ca o formă specială a comunicării, în care informația nu este transmisă reciproc și orizontal, ci vertical, din generație în generație” (*Ibidem*, p. 19).

Sfântul *Toma de Aquino* ne spune că există o cale intelectuală spre Dumnezeu, anume cea a tradiției. Nimic nu putem face singuri. Ne-am format într-o anume tradiție, care ne însoțește, pe care suntem chemați să o cultivăm și căreia suntem îndreptățiți să-i cerem în orice moment ajutorul. Este așa-numita „sanda” a lui Toma de Aquino. Sfântul Grigore cel Mare (Papă al Romei) relatează în dialogurile sale^[2] (traduse și în limba română în colecția medievală a Editurii Polirom) despre un stareț italian, care, întorcându-se spre mănăstire, întâlnește o femeie cu un copil mort în brațele ei. Aceasta îl abordează, implorându-l să se roage pentru acel copilș decedat, pentru că, în urma rugăciunii sale, acesta va învia. În primă fază, călugărul refuză, răspunzându-i categoric: „Eu nu sunt competent să fac așa ceva. Nu pot învia pe nimeni din morți!”. Însă, după multe insistențe, acesta se lasă înduplecat și acceptă, amintindu-și că antecesorul său, cel de la care a preluat conducerea mănăstirii franciscane, înviase pe cineva din morți cu ajutorul sandalei unui călugăr care fondase mănăstirea, transmisă din generație în generație. Însă, acum el nu mai avea decât sandaua antecesorului său. Ia această sanda, o pune la pieptul copilului decedat, se roagă și acesta învie. În drum spre mănăstire, gândindu-se la cele întâmplate și profund marcat, realizează că nu este meritul său în cele întâmplate. Dumnezeu a înfăptuit această minune pentru credința și devoțiunea bătrânului stareț, plecat la cele veșnice, care l-a format, care i-a transmis tradiția și învățăturile și care a fost prezent în momentul rugăciunii sale. Altfel spus, tradiția „leagă” pe toți cei din trecut și prezent, ținându-i în comuniune. Noi preluăm învățătura, dragostea și devoțiunea față de o anume profesie de la antecesorii noștri, de la dascălii noștri, de la maeștrii care ne-au stat alături și ne-au instruit în decursul timpului, transmitându-ne „sanda” lor, prin care spiritul lor ne vine în ajutor atunci când suntem în dificultate. În felul acesta, tradiția se menține mereu vie, fiind transmisă generațiilor viitoare, încredințând succesiv „sanda” călcată” de cei din prezent celor ce au misiunea să o poarte în viitor, amintindu-le mereu de cei deja plecați, care nu au murit, ci continuă să respire aerul prezentului prin cei care au preluat-o. Rămâne însă de discutat care este „sanda” pe care o încălțăm noi cei de astăzi. Este ea cea transmisă din trecut? Sau, dimpotrivă, încălțăminte de astăzi este cu totul diferită, nemaiavând nimic în comun cu ceea ce a fost.

Și cât de adânc este înrădăcinată tradiția în materia relațiilor de familie. Dreptul familiei, poate mai mult decât orice altă parte a dreptului, este o materie sensibilă, reflectând la modul cel mai adânc identitatea unei națiuni. Cum s-a arătat, „dreptul familiei este o materie juridică deosebit de sensibilă, care este caracterizată de o multitudine de concepții și de valori la scara statelor membre și a societăților care le compun. Dreptul familiei – indiferent că se întemeiază pe valori tradiționale sau mai «moderne» – este expresia imaginii de sine a unui stat atât pe plan politic, cât și pe plan social. Acesta poate avea la bază idei religioase sau poate marca renunțarea statului în cauză la ideile respective. Din această perspectivă însă este în orice caz o

[2] GRIGORE CEL MARE, *Dialoguri*, Ed. Polirom, Biblioteca medievală, 2017, ediție bilingvă, p. 41.

expresie a identității naționale inerente structurilor fundamentale politice și constituționale”^[3].

Fără îndoială, tradiția aparține naționalului juridic, dreptul european recunoscând și respectând pluralitatea de tradiții a statelor Europei. Această concluzie se desprinde, fără echivoc, și dintr-o recentă hotărâre a Curții de la Luxembourg, în *cauza C-490/20, V.M.A. împotriva Stolichna obshtina, rayon „Pancharevo”*, în care Curtea reafirmă faptul că, „în stadiul actual al dreptului Uniunii^[4], starea civilă a persoanelor, care cuprinde normele referitoare la căsătorie și la filiație, este o materie care intră în competența statelor membre, iar dreptul Uniunii nu aduce atingere acestei competențe. Statele membre sunt astfel libere să prevadă sau nu, în dreptul lor național, căsătoria pentru persoane de același sex, precum și calitatea de părinte a acestora din urmă”^[5].

^[3] J. KOKOTT, *Concluzii* în cauza C-490/20, pct. 77.

^[4] Și poate că nu întâmplător Curtea vorbește în această hotărâre despre ceea ce există „în stadiul actual al dreptului Uniunii”. Precum se știe, dreptul Uniunii Europene este un drept în mișcare. Deși nu există până în prezent planuri de armonizare sau de unificare a dreptului material în materia căsătoriei sau a filiației, sunt totuși avute în vedere măsuri din perspectiva dreptului internațional privat, în special facilitarea recunoașterii transfrontaliere a filiației (materne și paterne). În acest sens, v. Rezoluția Parlamentului European din 14 septembrie 2021 referitoare la drepturile persoanelor LGBTIQ în UE, care, la pct. 8, menționează: „invită Comisia să propună o legislație care să oblige toate statele membre să recunoască, în sensul legislației naționale, adulții menționați într-un certificat de naștere eliberat într-un alt stat membru ca părinți legali ai copilului, indiferent de sexul legal sau de starea civilă a adulților, precum și căsătoriile sau parteneriatele înregistrate încheiate într-un alt stat membru, în toate situațiile în care soții sau partenerii înregistrați ar avea dreptul la un tratament egal în temeiul jurisprudenței CEDO; subliniază importanța recunoașterii certificatelor de naștere în toate statele membre, indiferent de sexul părinților, deoarece acest lucru ar garanta că copiii nu devin apatrizi atunci când se mută într-un alt stat membru”. La rândul ei, Comisia are în pregătire un proiect de act normativ european pentru facilitarea recunoașterii transfrontaliere a filiației („*Regulation on the recognition of parenthood between Member States*”). Cum s-a spus, „*if you are a parent in one country, you are parent in every country*”. A se vedea, de asemenea, și V. STANCHEVA-MINCHEVA, Y. ZIDAROVA, *Encyclopedia of Private International Law*, Elgar Publishing, 2017, vol. 3, v^o Bulgaria, p. 1948: „The principle of application of the more favourable law provides for a more adequate solution to the scenario where the *lex patriae* at the time of birth cannot be applied as the acquisition of nationality depends on the prior establishment of parenthood”.

^[5] Pct. 52 al Hotărârii din 14 decembrie 2021. În concluziile sale prezentate în această cauză, D-na Avocat General *Juliane Kokott* recunoaște că, în prezent, „nu există în cadrul Uniunii un consens în ceea ce privește condițiile prealabile pentru accesul la instituțiile fundamentale ale dreptului familiei. Normele naționale care guvernează căsătoria (sau divorțul) și filiația (chiar reproducerea) sunt cele care definesc legăturile de familie care constituie obiectul însuși al acestei materii. În ceea ce privește, de exemplu, divorțul, au fost constatate divergențe conceptuale insurmontabile cu ocazia elaborării unui regulament privind legea aplicabilă acestei instituții, care au condus la eșecul inițiativei legislative a Comisiei și la punerea în aplicare a unei forme de cooperare consolidată în locul său. În ceea ce privește căsătoria, numai 13 dintre cele 27 de state membre ale Uniunii au deschis în prezent această instituție cuplurilor de același sex. În plus, dintre aceste 13 state membre, numai o parte prevede calitatea «automată» de părinte a soției mamei biologice a unui copil” (pct. 75). În schimb, este însă adevărat că, din perspectiva circulatorie a dreptului european, actul de naștere al copilului eliberat de autoritățile competente ale

Dragă Emese,

Ne-am întâlnit imediat după 1990, fiind colegi, asistenți la catedra de Drept Privat a Facultății noastre. Și încă de la acest început te-am admirat, ca profesor și ca om, nu numai pentru rigoarea și profunzimea scrierilor tale, pentru disponibilitatea de a îndruma și a ajuta, dar și, în egală măsură, pentru caracterul tău deschis, pentru calmul și echilibrul tău.

Te-am privit ca pe un reper și ești un reper: ca profesor și cercetător al dreptului, ca om care a slujit mereu cunoașterea, înțelegerea și pacea. Adesea, cu puține cuvinte, ai reușit să transmiți mult. Ai dus mai departe *tradiția* și cuvintele celor pe care i-ai succedat la disciplina „Dreptul familiei” – Profesorii clujeni Ioan Albu și Ionel Reghini. Ai creat o operă în care, cu siguranță, se poate regăsi și efortul lor. Ai reușit ceea ce doar celor puțini le este accesibil, punând amprenta originalității și specificității tale, dar fără să lovești în trecutul acestei științe, în munca și efortul celor ce te-au precedat. Ai valorificat această muncă, respectând-o și ducând mai departe cercetarea în această materie atât de frumoasă și de sensibilă în același timp.

În final, a rezultat o operă unică, în care *semper*-ul tradiției se articulează logic și armonios cu *novum*-ul prezentului. Ai avut intuiția să îndeplinești desăvârșit siguranța

unui stat membru (în speță, autoritățile spaniole), act ce desemnează drept părinți ai acestuia două persoane de același sex căsătorite (două femei), dintre care una are calitatea de cetățean european, nu va putea fi ignorat. Mai precis, partenera de viață a mamei biologice și fiica „trebuie considerate de toate statele membre ca fiind soția și, respectiv, descendenta directă în sensul articolului 2 punctul 2 literele (a) și (c) din Directiva 2004/38 și, în consecință, ca fiind membri de familie” ai mamei biologice (pct. 67 al Hotărârii; de asemenea, în acest sens, v. cauza C-673/16, *Coman și alții*, Hotărârea din 5 iunie 2018, EU:C:2018:385, punctele 36 și 51). Curtea a obligat Bulgaria să recunoască certificatul de naștere spaniol aparținând acestui copil, având menționat în acest document de stare civilă două mame căsătorite, lăsând însă în seama dreptului bulgar reglementarea „celorlalte” efecte ale filiației. Iar dreptul bulgar nu recunoaște „maternitatea duală”, filiația față de mamă fiind stabilită exclusiv prin faptul nașterii, mama copilului fiind „femeia care l-a născut, inclusiv în cazul reproducerii asistate medical” (art. 60 al Codului bulgar al familiei, din 12 iunie 2009). Ca observație generală, putem spune că, în pofida unei entropii de moment pe care o produce în sistemele de drept conservatoare, hotărârea reprezintă, în opinia noastră, un indiscutabil pas înainte pe calea recunoașterii efectelor filiației stabilite într-un stat membru. Aceste efecte, cum corect s-a remarcat, încep să pătrundă din ce în ce mai mult în legislația națională, influențând-o pe viitor. Altfel spus, urmărind recunoașterea transfrontalieră a legăturilor de filiație, Curtea integrează subtil dreptul la o „viață de familie normală” în conceptul de mobilitate a persoanelor și libertate de stabilire, făcând abstracție de conținutul normei naționale de conflict aparținând statului gazdă. A se vedea și Rezoluția Institutului de Drept Internațional din 4 septembrie 2021, art. 10, unde se precizează: „Respect for the rights to family and private life requires the recognition of personal status established in a foreign State, provided that the person concerned has had a sufficient connection with the State of origin, in accordance with Article 3, paragraph 1, as well as with the State whose law has been applied, and that there is no manifest violation of the international public policy of the requested State, in accordance with Article 8”.

tradiției cu aerul proaspăt al lumii de azi, fără a permite primeia să asfixieze aerul prezentului și nici acestuia din urmă să cotopească „dat”-ul câștigat deja.

Ai adunat tot ceea ce a fost echitabil și drept din trecut, pe care l-ai împăcat cu acel „*novum*” al prezentului trăit. Doar un spirit de geniu poate aduce atâta frumusețe și armonie într-o operă nouă, clădită solid pe dialogul dintre „*prior*” și „*novum*”, dintre trecut și prezent. În felul acesta, ne-ai oferit un exemplu de respect și originalitate, permițând tradiției să supraviețuiască, dar ajutând, în același timp, și creația noului, legitimând-o prin puterea tradiției conturate deja. Ai împăcat și ai pus în armonie ceea ce adesea este dificil sau imposibil de împăcat. Ai pus în acord gnosticismul și modernismul înfocat al lui *Baudelaire*^[6] cu spiritul tradiționalist și conservator al lui *T.S. Eliot*^[7]. Iar acest echilibru delicat nu îl poate realiza decât un spirit genial.

Se spune că *juristul* nu este un om de geniu. El nu este privit, în general, ca o persoană creativă, fiind preocupat mai mult de aplicarea legii decât de filosofia ei, de căutarea transcendentă a originii, simbolismului și echității în pozitivismul lumii care i-a dat naștere. Cum spunea *Christoph Bergfeld*,

^[6] „Otrava ta ne-o toarnă drept balsam și ne lasă / Să ne-afundăm în hăul cel fără de ecou! / Și dacă va fi raiul sau iadul, nu ne pasă! / Un singur gând ne arde: să dăm de ceva *nou*” – BAUDELAIRE, *Călătoria*, trad. AL. PHILIPIDE, în volumul *Florile Răului*, Ed. pentru Literatură Universală, București, 1968, p. 423, ediție alcătuită de G. DUMITRESCU.

^[7] „Nici în piatra uscată nu clipește apa. / E doar umbră sub piatra aceasta roșiatică, / (Vino sub umbra acestei pietre roșiatică), / Și am să-ți arăt ceva mai diferit decât / Umbra ta pășind după tine dimineața, / Ori umbra ta înălțându-se seara să te întâmpine; / Îmi voi arăta frica într-un căuș de țărână. / Curat adie vântul / Copila mea din Irlanda, / Unde m-aștepti?” – T.S. ELIOT, *Tărâmul pustiit*, în trad. lui M. MIHALACHE. Această poezie („*The Waste Land*”) a fost publicată de Eliot în anul 1922, adică acum exact 100 de ani. Un jubileu, o „întâmplare” sau, mai degrabă, o oportunitate de a privi la noi retrospectiv, dinspre trecut, de a reflecta mai adânc asupra trecutului și de a-l rememora sau recupera cumva pentru prezent, în scopul de a ajunge să ne cunoaștem mai bine. Și tot „întâmplător”, tot acum „a închis umbrela” suverana Regatului Unit, Regina Elisabeta a II-a. O personalitate sobră, conservatoare, care a demonstrat că tehnologia digitală (*lex digitalis*) își poate găsi locul pe platforma insurmontabilă a tradiției moștenite din trecut, nefiindu-i îngăduit să o schimbe. Sau nu? Ne îndreptăm mai degrabă spre un „drept al platformelor”, cu reguli proprii, care fac ca acestea să existe „*in sich selbst*”? Este, oricum, un bun prilej de reflecție. În altă ordine de idei, parcă fără să vrem ni s-au deschis în aceste momente două imagini extrem de diferite și de contrastante. Două imagini aparținând aceluiași tablou al Europei acestui început de mileniu: pe de o parte, putem vedea o lume a războiului și a crimelor abominabile, o lume clădită exclusiv pe frică și, pe de alta, prin contrast, o lume a democrației, oricât de imperfectă ar putea fi ea, o lume care a ieșit și mai mult în evidență cu prilejul funeraliilor suveranei britanice. Unii au anunțat încheierea unei epoci, a epocii „elisabetane”. Dar, indiferent cum am privi această domnie, rămâne cert faptul că ea a scos în evidență un altfel de putere sau, mai bine zis, adevărata putere. Și adevărata putere este cea care se ridică deasupra orgoliilor, cea care impune fără să constrângă, cea care unește trecutul, prezentul și viitorul unei națiuni prin simbolismul și splendoarea ei. Ea este calmă, reținută, ea este maiestuoasă, ea este cea care ajunge cu adevărat în inimile oamenilor. Ea este, cum scria în versurile sale poetul laureat al Marii Britanii, *Simon Armitage*, o lăcrămioară, o lăcrămioară care luminează întunericul, „care prosperă între vârfuri și copaci, a cărei strălucire se menține și dăinuiește peste granița și hotarul înfloririi sale” [„*This lily that thrives between spire and tree, whose brightness Holds and glows beyond the life and border of its bloom*” – S. ARMITAGE (Poet laureate, *Floral Tribute*)].

„Se întâmplă rar ca un jurist să fie considerat «genial». Se așteaptă de la el să explice și să aplice legile existente. În consecință, gândirea sa este percepută ca fiind supusă cerințelor regulilor stabilite. Juristul nu este considerat genul de persoană creativă. Atunci însă când are trăsături ingenioase, așa cum am văzut încă de la începutul secolului al XIX-lea, el se caracterizează prin independența sa față de regulile date. Găsește legea în sine, nu respectă o regulă, ci mai degrabă stabilește una pentru el și pentru alții prin opera sa. Preocuparea față de legile existente, care sunt creația trecutului apropiat sau mai îndepărtat, îl încarcă, lăsându-l tributari unui anumit gen de «înapoiere». Această «întârziere» tipică juristului poate fi de asemenea remarcată și în faptul că el acceptă cu ezitare să preia ideile care îi modelează timpul, abordând doar cu prudență schimbările în circumstanțele de viață pe care ar trebui să se simtă, de fapt, chemat să le modeleze”^[8].

Tu însă ți-ai manifestat spiritul de geniu nu printr-o atitudine egoistă, nu prin „independența față de regulile create” sau prin aruncarea lor la coș, ci prin înțelepciunea armoniei desăvârșite dintre tradițional și nou, dintre trecut și prezent. Ai îndrumat și ai scris în sufletul studenților, descoperindu-le dragostea pentru știință și adevăr. În aceasta se măsoară sacralitatea unei vocații, care nu înseamnă a arăta altuia ceea ce tu știi, ci a-l ajuta pe cel ce ți-a fost încredințat să descopere ceea ce, de fapt, el caută să învețe, ceea ce dorește să cunoască sau ceea ce, în străfundul său, poate deja avea fără să știe.

Te-am privit, succesiv, cu uimire, pasional, admirator, dar cu mult respect. Ai rămas aceeași: matură, dar inocentă, savantă, dar fără distanță, înțeleaptă, dar fără vanități. O ființă adultă, dar copilă, care știe să zâmbească „chiar dacă lăcrimează”.

[8] CH. BERGFELD, *Die Papiergeldtheorie Karl Einerts und ihre Bedeutung für das Wechselrecht*, în *Aspekte europäischer Rechtsgeschichte. Festgabe für Helmut Coing zum 70. Geburtstag*, Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main, 1982, p. 1: „Es geschieht selten, daß ein Jurist als «genial» bezeichnet wird. Man erwartet von ihm die Erklärung und Anwendung bestehender Gesetze. Dementsprechend wird auch sein Denken als unter dem Gebot hergebrachter Regeln stehend empfungen. Der Jurist ist nicht der Typus des schöpferischen Menschen. Dieser zeichnet sich, vor allem wenn er geniale Züge aufweist, so wie wir seit dem Anfang des 19. Jahrhunderts sehen, gerade durch seine Unabhängigkeit von vorgegebenen Regeln aus. Er findet das Gesetz in sich selbst. Er folgt nicht einer Regel, sondern er begründet durch sein Werk eine solche für sich und andere. Die Beschäftigung mit bereits vorhandenen, im näherer oder fernerer Vergangenheit geschaffenen Gesetzen belastet den Juristen zu dem noch mit dem Odium der Rückständigkeit. Eine für ihn typische «Verspätung» wird auch darin gesehen, daß er nur zögernd die seine Zeit prägenden Ideen aufnimmt und daß er nur vorsichtig auf Veränderungen jener Lebensverhältnisse eingeht, die mit zu gestalten er sich eigentlich berufen fühlen sollte”. Traducerea de mai sus ne aparține, DAP.

Îmi vin acum în minte cuvintele poetului *Jozsef Attila* din poezia *Nyolcesztendős lányok*, scrisă în 1924, feb., 8, despre acele fete „ca pâinea caldă”, care „râd chiar dacă lacrimiază” („*Ha sírnak is: csak nevetnek*”), pentru că ele locuiesc în Cer trăind pe pământ:

„*Hosszú sorban jönnek, mennek,
Apró ördögök, de szentek,
Homlokuk friss, meleg kenyér,
Szén a szemük, szénparázs.*

„Vin în șiruri lungi și pleacă,
diavolițe mici, dar sfinte,
fruntea lor ca pâinea caldă,
Ochii lor – cărbune, jar.

*Hosszú sorban jönnek, mennek,
Mint a virág, úgy szeretnek,
Úgy szeretik a fiúkat,
Akárcsak a gyöngyvirág.*

Vin în șiruri lungi și pleacă,
și iubesc precum o floare,
îndrăgesc, curat, băieții,
ca și lăcrămioarele.

*Hosszú sorban jönnek, mennek,
Ha sírnak is: csak nevetnek.
Messze vannak, messze vannak,
Mint a vídám csillagok!*

Vin în șiruri lungi și pleacă,
râd, chiar dacă lacrimiază.
Sunt departe, sunt departe,
ca și stelele pe cer”^[9].

Ce a avut în vedere *Jozsef Attila* când a compus această poezie? Și, mai ales, la ce s-a gândit când a scris acest vers din prima strofă: „*Homlokuk friss, meleg kenyér*”?

Fața omului bun și curat se aseamănă cu pâinea proaspătă, caldă. Pâinea a fost dintotdeauna primordială, fiind sursă a vieții. Atunci când este proaspătă, pâinea este elastică și caldă, oferindu-se celui flămând. La fel precum dascălul care se pune la dispoziția celor pe care-i instruieste. Este un sacrificiu din dragoste, din dorința împlinirii unei vocații, tot așa precum s-a oferit celor din jur Mântuitorul Însuși: „*et gratias agens fregit, et dixit: accipite, et manducate: hoc est corpus meum, quod pro vobis tradetur*” (I Corinteni 11:24). Sau: „*ego sum panis vitae*” (Ioan 6:48), „*ego sum panis vivus qui de caelo descend*” (Ioan 6:51).

Simbolismul pâinii calde, privit din perspectivă biologică, a ființării, are în vedere „căldura sănătoasă”, cea dătătoare de viață, care nu are febră. Dacă privim lucrurile din perspectivă pedagogică, pâinea caldă evocă gândirea maleabilă, care poate fi formulată ușor, iar, din perspectivă antropologică, reflectă comportamentul, obiceiurile și cultura oamenilor, adică pâinea ca „produs finit”, ca rod al experienței și cunoașterii umane. Pâinea care trebuie „descoperită” și acceptată, fiind rodul muncii transmise, pâinea care se poate menține vie doar dacă nu este „acoperită”, adică dacă este acceptată și îmbrățișată.

Ce bucurie este când întâlnim un om cu fața luminoasă, din care radiază dorință de viață, lumină și speranță! Fața omului bun inspiră căldură, dorința de a ajuta

[9] J. ATTILA, *Fetele de opt ani*, în J. ATTILA, *Versuri*, ed. a III-a, în românește de V. PORUMBACU, Ed. Tineretului, 1961, p. 34.

dezinteresat, înțelegere și compasiune. Este fața omului mereu disponibil pentru ceilalți. Este căldura pâinii calde, aburinde, pe care îți vine să o strângi în brațe de bucurie („*puszilni valo*”). Este respectul, căldura și prietenia pe care ne-ai arătat-o dintotdeauna, coborând din Cer pentru a ne ajuta să învățăm și să trăim frumos, fiindu-ne alături!

Ce ar fi scris însă *Jozsef Attila* cu această ocazie, *hic et nunc*?

Cred că ar fi scris, după părerea noastră, așa:

Hosszú sorban jönnek, mennek,

közömbös és buzgó diákok.

A Tanító változatlan,

királynő és istennő, vidám és bánatos.

Vin în șiruri lungi și pleacă,

Studentți ambițioși și nepăsători.

Profesoara, însă neclintită,

Zeiță și regină, veselă și tristă.

Colega noastră *Emese Florian* a reușit să adune pe portativul vieții o întreagă suită de lucrări fundamentale, între care se remarcă *Cursul de dreptul familiei*, publicat, în mai multe ediții, la Editura C.H. Beck, *Regimurile matrimoniale*, la aceeași editură, alături de un număr însemnat de studii și articole, care vor dăinui și care pulsează toate ca o singură inimă, însuflețind mintea și spiritul celor ce le citesc.

Fără îndoială, *poți fi considerată un adevărat gentleman*, nu doar al scrisului, ci și al caracterului. *Al scrisului*, prin spiritul de detaliu, acuratețea și profunzimea textului, prin bogăția referințelor, dar și prin eleganța opiniilor exprimate – toate acestea scoțând discret la iveală personalitatea autorului, fără a nimici, bagateliza sau înjosi opiniile altora; ai convins și ai impus prin tăria argumentelor, prin rigoare și prin eleganță. *Al caracterului*, prin dragostea cu care ți-ai înconjurat și îndrumat studenții și colaboratorii, pe toți cei care au avut nevoie în decursul timpului de sfatul, sprijinul și încurajarea ta.

Este imaginea pe care ți-ai creat-o constant în decursul timpului, pe care o recunoaștem și o respectăm cu toții. Este acea „*imagine încăpățânată*” („*una obstinada imagen*”) care rezistă în pofida curgerii nemiloase a timpului, chiar dacă, folosind cuvintele poetului spaniol *Francisco Brines*, viața nu este decât „*epava unei imagini încăpățânate* despre care nu vom ști niciodată dacă a existat cu adevărat”.

Însă este imaginea pe care o simt și pe care o trăiesc. Imaginea pe care o port în mine și pe care o înalț!

„La vida es el naufragio de una obstinada imagen

Que ya nunca sabremos si existió,

Pues sólo pertenece a un lugar extinguido”^[10].

Nu în cele din urmă, doresc să mulțumesc Editurii Hamangiu pentru efortul depus pentru apariția acestui volum omagial, pentru ținuta și condițiile grafice deosebite. Și

[10] F. BRINES, *La piedad del tiempo*, strofa III (netradusă în limba română).

cum aş putea mulțumi mai frumos decât amintind de cuvintele lui Sebastian către Antonio, din piesa lui *Shakespeare*, A douăsprezecea noapte, Actul III, Scena 3:

„I can no other answer make but thanks, and thanks; and ever thanks”!^[11]

*

*

*

Drága Emese,

Kezdetől fogva csodálatok, mint tanárt és embert, felfedezve Benced a melegséget és kiegyensúlyozottságot, az útmutatás és segítség vágyát.

Egymást követte bennem a csodálat, a szenvedély, a mély tisztelet. Ugyanaz maradtál! Érett, de naiv; tudós, de nem távolságtartó; bölcs, de nem hiú. Egy felnőtt ember, gyermeki lelküllettel, aki akkor is tud mosolyogni, ha folynak a könnyei. Eszembe jutnak József Attila, 1924 Február 8-án írt „NYOLCESZTENDŐS LÁNYOK” című verséből, azok a lányok, akik, „mint a meleg kenyér”, „ha sírnak is: csak nevetnek”, mert ők az Égben laknak, de a Földön élnek:

„Hosszú sorban jönnek, mennek,
Apró ördögök, de szentek,
Homlokuk friss, meleg kenyér,
Szén a szemük, szénparázs.

Hosszú sorban jönnek, mennek,
Mint a virág, úgy szeretnek,
Úgy szeretik a fiúkat,
Akárcsak a gyöngyvirág.

Hosszú sorban jönnek, mennek,
Ha sírnak is: csak nevetnek.
Messze vannak, messze vannak,
Mint a vídám csillagok!”

Mire gondolhatott József Attila, mikor megírta ezt a versét? De főleg mit jelentett számára az első versszakban megjelenő „Homlokuk friss, meleg kenyér”?

A tisztalelkű ember (homloka) arca a jó, friss, meleg kenyérhez hasonló. A kenyér mindig is elsődleges volt, az élet forrása. Mikor friss, a kenyér rugalmas és meleg,

^[11] „O, bunule Antonio, alt răspuns / Nu am a-ți da decât să-ți mulțumesc. / Și iar să-ți mulțumesc: o faptă bună / Ades o răsplătim cu banul calp / Al mulțumirii. Însă, de-aș putea, / Așa cum vreau, ți-aș răsplăti din plin.” – trad. de M. GHEORGHIU.

felkínálva magát az éhezőknek. Mint a tanár, aki a diák rendelkezésére bocsájtja magát. Egy szeretetből fakadó, önfeláldozás, a hivatás beteljesítése, pont, mint ahogy a Megváltó felajánlotta saját magát: „Vegyétek és egyétek, mert ez az Én testem, mely értetek adatik” vagy „Én vagyok az élet kenyere” (János 6:48), „az élő kenyér, mely alászállt az Égből”(János 6:51).

A meleg kenyér szimboliztikája, biológiai szempontból: az egészséget jelenti, az élő testet, mely nem lázas (beteg). Pedagógiai megközelítésből a meleg kenyér az alakítható gondolkodást jeleníti meg, melyet könnyedén formálhatunk; valamint kultúrantropológiai szempontból, az emberek viselkedésmódját, szokásait, kultúráját tükrözi, azaz a „magsült, kész” kenyeret, mely az emberi tapasztalat és megismerés végtelenje. Az a kenyér, melyet „fel kell tární” és el kell fogadni, mivel az átadott munka gyümölcse; az a kenyér, melyet csak akkor lehet életben tartani, ha nem „takarjuk be”.

Mily öröm derűs arcú emberrel találkozni, akiből sugárzik az életöröm, a fény, a remény. A jó ember arca melegséget, önzetlen segíteni akarást, megértést, együttérzést tükröz. Az az ember aki mások mindig elérhető bárki számára, a puszilnivaló meleg kenyér, melyet jön, hogy örömben megölelj.

Az a tisztelet, melegség és barátság, melyben mindenkor részesítettél, az Égből jött, hogy vezessen minket a tanulás útján, megtanítsd szépen élni, veled együtt.

Mit írt volna József Attila itt és most, erre a különleges eseményre? Azt hiszem a következőt:

*Hosszú sorban jönnek, mennek,
közömbös és buzgó diákok.
A Tanító változatlan,
királynő és istennő, vidám és bánatos.*

dan andrei popescu